

MODELLER OCH ERFARENHETER ATT REVITALISERA DE SAMISKA SPRÅKEN

UTIFRÅN ETT LÅNGSIKTIGT ARBETE OCH MODELLER SOM FUNGERAT VÄL I ANDRA SAMMANHANG

Förskolan Giella i Jokkmokk

Vid den samiska förskolan i Jokkmokk har man arbetat med en modell som följer Colin Bakers¹ forskning och som också har använts av Jon Todal i Svahken Sijte² på sydsamiskt område. Inom förskolan finns både lulesamiska och nordsamiska jämsides. Tidigare barngrupp var uppdelad i olika avdelningar utifrån språk. I båda grupperna fanns blandade samiska språkkunskaper hos barnen. Nu är barnen uppdelade i en avdelning med förstaspråkstalare, oavsett om det är lulesamiska eller nordsamiska, och två avdelningar för barn med samiska som andraspråk, en för nordsamiska och en för lulesamiska. I avdelningen med förstaspråkstalare är all verksamhet på nordsamiska och lulesamiska. Två olika dialekter har visat sig vara positivt för barnen lär sig både förstå och kommunicera med varandra obehindrat. De två andra avdelningarna har organiserats utifrån modellen med Giellabeassi. Där är också samiska huvudspråk men med svenska som stödspråk. Resultatet har blivit att båda grupperna lär sig samiska på ett bättre sätt än tidigare. Barnen med samiska som hemspråk har utvecklat sin samiska eftersom språket används konsekvent i kommunikationen och har möjlighet att bli mer avancerat på det sättet. I avdelningarna med andraspråkstalare är också språkutvecklingen positiv. Alla barn är på samma nivå vilket gör och att utvecklingen sker i en egen takt och att ingen av barnen hämmas av andra barn som har språket från sin hemmiljö.

Förändringar är en process och det har funnits oro att uppdelningen av barnen i olika kunskapsgrupper kan påverkas negativt. Personalen är nöjd med det nya arbetssättet och ser en tydlig utveckling i barnens lärande både språkligt och kulturellt. Föräldrarna har ett stort intresse att samiska språket utvecklas hos barnen och är positiva till språkutvecklingen och vill också lära sig och utveckla sin egen samiska. Förskolan Giella har därför producerat en folder med olika begrepp och meningar på samiska som stöd för föräldrarna så att samiskan kan utvecklas mer även i hemmiljön.

Förändringsarbetet påbörjades efter en vidareutbildning för personalen och samtidigt skapades en föräldrasamrådsgrupp där verksamheten förankrades och diskuterades. Utifrån gemensamma strategier kom man fram till att pröva detta arbetsätt med olika kunskapsgrupper. Enligt den ansvariga avdelningsledaren för lulesamiska Giellabeassi, räcker det inte med att följa dagens utarbetade läroplan utan det måste finnas tydlig målsättning för hur man ska nå upp till ett levande samiskt språk. Utvecklingen ska inte enbart vara beroende av att det finns intresserad personal, det måste finnas inbyggt i systemet vad den samiska undervisningen ska leda till.

¹ Baker Colin, 2011, Foundation of Bilingual Education and Bilingualism. McNaughton & Gunn Ltd.

² Todal Jon, DIEDUT Nr 1, 2007 Samisk språk i Svahken Sijte. Sámi Allaskuvla.

Starka undervisningsmodeller via språkbad och samiska språkmiljöer

Annika Pasanen, språkforskare vid Helsingfors Universitet³, menar att språkets status har en stor betydelse. Om språket behandlas som en oumbärlig del i kulturen har den en given plats i helheten och därmed ska den vara undervisningsspråk i alla ämnen. Det är då den har en chans att revitaliseras och bli ett levande språk i samhället. Om det istället behandlas som ett objekt, ett skolämne vilket som helst får det ingen bra status varken i det samiska eller i det andra samhället. Språkinläringen blir då inte heller på den nivån att eleverna lär sig ett fungerande språk.

Språköverföringen måste för att lyckas vara en aktiv inläring redan som barn. Barn lär sig ett språk aktivt bara om man regelbundet pratar språket och om barnet själv förväntas använda språket. Det ska användas som ett regelrätt kommunikationsspråk för aktiv inläring. Språköverföring kan ske i hemmet, vilket ger de bästa förutsättningarna, via Giellabeassi-Språkbon och Giellalávgun-Språkbad och som undervisningsspråk i skolan. Detta är exempel på starka språkmodeller som ger bra resultat i språkundervisningen. Utifrån detta är en satsning på samiska förskolor det allra viktigaste för att få en framtida utveckling som är godtagbar.

Enligt Annika Pasanen måste man tydligt bestämma målen för språkrevitaliseringen, om det ska vara ett fullvärdigt språk för barn och vuxna eller inte. Vill man det så måste man bestämma metoder och strategier som leder till de mål man har satt upp.

Annika Pasanens råd utifrån den forskning och det lyckade arbetet som gjort för enaresamiskan är att:

- Göra Giellabeassi och Giellalávgun över hela språkområdet.
- Göra språket till undervisningsspråk i skolan.
- Anordna intensivkurser i samiska för unga vuxna, småbarnsföräldrar och lärare i förskola och skola för att öka språkanvändningen i hemmet.
- Informera bort missuppfattningar och fördomar kring språket och undervisningen, såsom att barn blir halvspråkiga, att barn inte kan lära sig flera språk samtidigt, att det inte går att undervisa i ett minoritetsspråk, att eleverna inte blir nog duktiga i t.ex. matematik för att klara sig vidare i det andra samhällets skolsystem o.s.v.

Om man ska lyckas med revitalisering av ett språk finns ett antal kriterier som måste uppfyllas.

- En förståelse måste finnas hur språköverföring går till. Det är t.ex. en vanlig missuppfattning att det räcker med några timmars språkundervisning i veckan på förskola och skola.
- Språkrevitaliseringen måste också vara viktig för fler än språkaktivisterna och lärarna. Om de "vanliga" människorna och föräldrarna inte är engagerade utan lämnar över ansvaret till andra är förutsättningarna mycket sämre.
- Språköverföringen måste prioriteras högst upp. Om den grunden och förståelsen saknas att full satsning på språkinläringen måste göras fungerar inga andra metoder heller.
- Man måste prata språket. Många språkförespråkare och språkpolitiker pratar om språket men pratar inte språket. Det är ett vanligt fenomen bland minoritetsspråken, vilket ofta blir tydligt på möten och konferenser. Detta ger inget förtroende och de blir inga goda förebilder för språkets utveckling.
- Tolerans måste finnas att språket inte är och inte blir som förr. Det blir en förändring med nya generationer som lever ett annat liv än man gjorde tidigare. Språket är inte statiskt utan förnyas i ett nytt samhälle. Den acceptansen och förståelsen måste finnas. Samtidigt måste den äldre generationen börja prata samiska med barn igen.

³ <http://urskola.se/Produkter/163539-UR-Samtiden-Sprak-sa-mycket-mer-an-ord-Ateruppliva-hotade-sprak>

Varför Enaresamiskan⁴ har lyckats är att både aktivister och ”vanliga” talare har insett att de måste tala samiska i alla situationer. Detta måste göras trots risken att utesluta någon i sällskapet som inte pratar språket. Men det är ändå mindre dåligt än att alltid prata majoritetsspråket. Tolerans har hjälpt till att revitalisera språket.

Även Jon Todal, språkforskare vid Sámi Allaskuvla i Guovdageaidnu är tydlig med att målet med vad man vill med språket måste vara tydligt. Vill man revitalisera språket måste det till politiska beslut som sedan ska genomföras metodiskt, utifrån modeller som man har bestämt och som har prövats på andra ställen, inte skapa egna oprövade modeller som bygger mer på tro än vetande. Det finns mycket kunskap om starka och svaga modeller i språkinläringen genom den forskning som bedrivits på olika håll i världen.

Både Jon Todals forskning som genomfördes som ett språkrevitaliseringsprojekt i Elgå (*DIEDUT Nr 1, 2007 Samisk språk i Svahken Sijte*) på sydsamiskt område år 2001-2006 och Torkel Rasmussens forskning i Deatnu och Ohcejohka (*DIEDUT Nr 5, 2014, Go ealáska, de lea váttis dápmat*) på nordsamiskt område i början av 2000-talet bekräftar att metoderna som fungerar bäst är Giellabeassi, språkbadsmodellen och att språket ska vara huvudspråk i förskolan för att sedan föras in i skolan. Den modellen som användes bl.a. i Svahken Sijte har från början utvecklats speciellt hos maorierna på Aotearoa/Nya Zeeland. Arbetet måste vara väl förankrat bland föräldrar och lokalmiljön i övrigt samt att det också ska ha koppling till den kulturella miljön där traditionell kunskap och medverkan i traditionella aktiviteter är viktig. Språkbaden är idag extra viktiga för elever som inte inryms i sameskolorna eller integreringen. Det finns ytterligare forskning som stödjer detta sätt att arbeta med språkrevitalisering. I detta sammanhang kan Colin Baker nämnas som 2011 gav ut sin bok *Foundation of Bilingual Education and Bilingualism*.

Enaresamiskan

Den revitalisering som har skett med enaresamiskan i nordöstra delen av Sápmi är ett bra exempel på att det är fullt möjligt att ta tillbaka ett språk som är på utdöende. Enaresamiskan har idag 300-350 talare efter en lång tid av negativ utveckling p.g.a. nedvärderande behandling av det finska samhället och utbildningssystemet. Detta gjorde att språket tappade status vilket gjorde att allt fler yngre övergav språket till förmån för finskan. Enaresamiskan har som mest haft ca 1000 talare i början av 1900-talet.

1997 kan sägas vara ett brytningsår för enaresamiskan då det arbete som gjorts för att revitalisera språket resulterade i att två s.k. Giellabeassi, Språkbon etablerades i Enare och ett i Ivalo. Ett Giellabeassi är en form av tidigt Giellalávgun, språkbud för förskolan där språket används konsekvent vilket gör att barn som inte kan språket lär sig snabbt. Målet är att alla barn i Giellabeassi ska vara tvåspråkiga när de börjar skolan. Resultaten av detta arbetssätt har varit betydelsefulla och radikala, enligt Annika Pasanen, språkforskare vid Helsingfors universitet⁵ som forskar om enaresamiskans revitalisering.

Sedan år 2000 har enaresamiskan varit undervisningsspråk i nästan alla ämnen i grundskolan. På lågstadiet har all undervisning skett på enaresamiska. På mellanstadiet är det i mindre omfattning medan undervisningen på högstadiet ännu är mest på finska.

⁴ <http://www.minoritet.se/har-lever-tre-samiska-sprak-sida-vid-sida>

⁵ Nuorat, Artikel, Varför just i Aanaar? Januari 11, 2014

Detta har också resulterat i att familjerna har börjat använda samiska i hemmet, i sociala sammanhang och umgänget i övrigt, efter att det tidigare endast skett på finska. Den samiska dräkten har börjat synas mer konsekvent, samebarn har börjat döpas med samiska namn och allt fler samer har börjat studera språket. Enaresamiska har blivit ett högstatusspråk i området vilket innebär att även etniska finska medborgares barn lär sig enaresamiska i skolan tillsammans med de samiska eleverna. Medvetenheten om språket har ökat markant i området men också i Finland som helhet. Idag har 60 barn lärt sig enaresamiska via Giellabeassi vilket är mycket med tanke på att det endast har funnits 350 talare av språket. Ytterligare en effekt av de goda resultaten via Giellabeassi blev problemet med de förlorade generationerna, eftersom samiskan talades av barn och gamla med få vuxna i medelåldern. Alltså de som skulle ha varit lärare och läroboksförfattare. Den åtgärd som gjordes var att det arrangerades en kompletterande intensivutbildning på ett år via Uleåborgs Universitet, det lokala utbildningscentret samt Anargiela Serviin. 17 personer, de flesta lärare, tog den möjligheten och tog ledigt från sin respektive arbeten. Utbildningen genomfördes på akademisk nivå med komplettering via ett lärlingssystem med "Språkmästare". Detta innebär att studenterna fick vara med i vardagslivet tillsammans med äldre talare av språket där de enbart talade samiska med varandra. Detta var en viktig del i utbildningen eftersom studenterna inte bara lärde sig språket utan även kulturen, traditionerna och det sammanhang språket hade i verkliga livet.

Didaktik utifrån samisk pedagogik

Idag finns ingen uttalad samisk pedagogik som används i de samiska förskolorna eller sameskolan. Inom Sameskolstyrelsens verksamhet finns en samisk grundtanke i verksamheten som utgår från ett samiskt perspektiv beroende på personalens egen kunskap och samiska identitet. Den kompetensen är oerhört viktig och håller idag upp den samiska inriktningen och innehåller samisk pedagogiska inslag i de samiska förskolorna och sameskolorna. Samtidigt är verksamhetens samiska nivå mycket beroendet av de enskilda lärarnas kompetens och intresse. Det kan förekomma skillnader mellan förskolornas och sameskolornas undervisning om verksamheten bedrivs utifrån samiska eller svenska som huvudspråk. Detsamma gäller de samiska pedagogiska inslagen.

Under åren 2005-2007 genomfördes ett forskningsprojekt vid sameskolorna i Gällivare och Jokkmokk om att införa ett mer tydligt samiskt perspektiv i undervisningen. (Diedut, 4/2008) Forskningsledare var Asta Mitkijá Balto, Sámi Allaskuvla i Guovdageaidnu och Gunilla Johansson, Luleå Tekniska Universitet. Projektet genomfördes enligt aktionsmodellen där forskare och personal gemensamt förnyade och förändrade existerande praxis med grund från Baltos teori om *sámi árbevirolas bajásgessin, samisk traditionell uppfostran*.

Forskningsprojektet kunde konstatera att även om den samiska politiska viljan funnits i nära hundra år att skapa en samisk plattform för den samiska undervisningen, så har det inte lyckats. Forskning har visat att en orsak kan vara att det andra samhällets kultur är mycket starkare och kraftigt påverkar både det samiska samhället och tankesättet liksom de samiska lärarnas mentalitet. Detta är ett resultat av den långvariga kolonisering samerna har utsatts för. För att ändra på det är det nödvändigt med en dekoloniseringsprocess där konsekvenserna rivs upp genom information och att vända ett koloniserat tankesätt till att börja värdesätta sin egen kulturs värden. Dekolonisering är mycket aktuell bland urfolken över hela världen och det var därför en av utgångspunkterna för den forskning som genomfördes på sameskolorna.

Resultatet av forskningsprojektet blev en konkretisering av vad samisk kulturell och traditionell kunskap är för något, vilka traditionella metoder som finns och hur dessa kan anpassas till skolan som ett pedagogiskt verktyg. Lärarnas uppgift var att transformera den samiska kulturen in i skolarbetet genom att lyfta fram samiska traditioner i pedagogiken, systematisera, analysera och förnya arbetsmetoderna.

Enligt en av förskollärarna som deltog i forskningsprojektet, gav det en djupare kunskap om vikten av- och kopplingen till den samiska kulturen måste vara mycket tydligare i verksamheten. Det måste finnas tydlig riktning från Sametinget och Sameskolstyrelsen vad man vill uppnå med de samiska språken i skolorna. Förskolan är allra viktigast om vi i framtiden ska se den samiska kulturen och språket utvecklas. Det är där det börjar och vet vi inte vart det samiska samhället vill, då vet vi inte heller vilken grund vi ska ge de samiska barnen, säger en skolanställd.

Den forskning som bedrevs vid sameskolorna i Gällivare och Jokkmokk är ett bra exempel att samisk pedagogik både existerar och är till stor nytta för undervisningen och de samiska elevernas utveckling. Den är grunden för det samiska samhällets utveckling där den samiska filosofin med språket och de samiska värdena har ett direkt samband med både den samiska historien, det samiska landskapet och framtiden.

Det är på sin plats att nämna några ytterligare forskare, förutom Asta Mitkijá Balto⁶ ⁷och Gunilla Johansson, som forskat kring samisk upplärning och pedagogik bland urfolk och minoriteter. Det är bl.a. Vuokko Hirvonen⁸, Jon Todal, Torkel Rasmussen⁹, Tove Skutnab-Kangas. Det finns med andra ord tillräckligt med kunskap att bygga den samiska pedagogiken kring. Här finns en hel del forskningsmaterial att tillgå och det finns intresserade forskare som kan bidra med sin kunskap. Det handlar om att bestämma sig att det är samisk pedagogisk inriktning som ska vara grunden i all samisk utbildning från förskola till universitet.

För att kunna utveckla samisk pedagogik och få ett bredare resultat behövs kompetensutveckling för all samisk personal i den pedagogiska verksamheten där kunskapsmodeller utvecklas som kopplar ihop traditionell och ny pedagogisk kunskap med tanke på framtidens samiska samhälle.

⁶ Balto Asta Mitkijá, Sámi oahpaheadjit sirdet árbevirolas kultuvrra boahhtevas buolvvaide. Diedut 4, 2008. Sámi Allaskuvla. Fagtrykk Idé, Alta.

⁷ Balto Asta Mitkijá, Kuhmunen Gudrun. 2014, Máhttáhit – Omskola dem och oss! - Samisk självbestämmande och samisk ledarskap. Cálliid lágaidus,

⁸ Hirvonen, Vuokko, 2003, Samisk skole i plan og praksis. Cálliid Lágáduš.

⁹ Rasmussen Torkel, DIEDUT Nr 5, 2014, Go ealáska, de lea váttis dápmat. Sámi Allaskuvla.